

RUCHAĆ (22) *vb impf*

a jasne.

inf ruchać (6). ◇ *praes 1 sg* rucham (2). ◇ *2 sg* ruchasz (1). ◇ *3 sg* ruchå (2). ◇ *1 pl* ruchamy (2). ◇ *3 pl* ruchają (2). ◇ *imp 2 sg* ruchaj (5). ◇ *con* [3 sg f by ruchała.] ◇ *3 pl m pers* by ruchali (1). ◇ *part praes act* ruchając (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII w.

I. Transit. (22) :

1. Wprawiać w ruch, poruszać; agitare, commovere, sollicitare Cn [*w tym: kim, czym* (7)] (10) : wżákże pierwey kość zász rowno łtul/ á w łupki zwięż/ ábyfy nic niemijało mieřtce złamáne/ nietrzebá nim bárzo ruchać. *SienLek* 150.

ruchać czemu (żywotne) (1): Albo ná nim [*na chorym koniu*] káž prętko ieżdżić/ iże fy záości/ dayże mu żyłę záciić miedzy plecómá/ ruchay mu pierśiami poki krew idzie áby tym lepiéy fzła *SienLek* 170v.

Zwroty: »ledwey ruchać« (1): Repto [...] per translationem, Leniwo ydę ledwey fobą rucham. *Mącz* 352b.

[»k sercu [kogo] ruchać« = *przytulać*: Iedno mię też chćiey przyjąc/ á łáfkáwie wyfluchác/ Gdy cię tedy owedy/ k sercu poczynam ruchać *NeothAcros Bv.*]

»ruchać sobą« = *poruszać się* [*szyk zmienny*] (3): *Mącz* 352b; Przez Bogá żywiemy y ruchamy fobą [*movemur Vulg Act 17/28*]/ y ielthechmy *GrzegŚm* 51, 3.

Przen (1) :

Zwrot: »mozgiem ruchać« = *intensywnie myśleć* (1): Możesz dobrze mozgiem ruchać/ Będziefzli mię chciał pofluchác. *BielKom* E6v.

a. O częściach ciała (3) :

Zwroty: »członki (A) ruchać« (1): Yáko [sq] [...] w domu gořpodarz/ gořpodyni/ klucznik rć. w cyele łuche żyły/ dech/ siły duřne/ ożywyáya/ rucháya/ y czuyáca/ ktore yákoby vrzędnicy wřlyřtkye członki káždy řwym ofobliwym obyczáyem rucháya y řpráwuya. *KromRozm III* F8.

»ledwo ruchać« (1): Bo niekteri płod taki ielř iż bez vrazu matki/ trudno ma być wygnan/ á drugi zalię łaczno. A to potym poznać. Gdy matka rodząc omdleie/ á będzie iakoby w zachwyceniu. Gdy fie w chorobie zapamiętawa á członki trudno ledwo rucha á podnoři *FalZioł* V 32v.

peryfr. »ruchać nogą« = *dużo pracować chodząc* (1): [*żona do męża:*] Podź z widłami do obory/ [...] Muřifz częřto ruchać nogą/ Boř mię wzyął w kuczę vbogą *BielKom* A2v.

Szereg: »ruchać a podnosić« (1): *FalZioł* V 32v cf »ledwo ruchać«.

b. O ziemi: przewracać, przekopywać [*czego (po przeczeniu)*] (1) : K temuć theż Zydowie należeć powiádaią Bogá wřzechmogácego przykazanie/ o řiodnym roku odpoczynienia/ o ktorým Pan Bog przez Moyżeszá rořkazał/ áby Zydowie ná káždy rok řiodny źiemie nie ruchaři/ y owocow řadnych řniey nie zbieráři *LeovPrzep* I2.

c. [Być żywym stworzeniem:

Zwrot: »ciałem ruchać«: que carnem vegetat/ ktore řze ruchayv wczelye albo czalem ruchayv *TomZbrudzBrul Gen* 9/15.]

2. *Dotykać; movere Vulg; contrectare Mącz* [w tym: *co* (1), *kogo* (A), *co a. kogo* (G), *czego* (3)] (5) : *RejKup E*; *Contrecto*, *Dotykam/ macam/ ymuyę co/ rucham. Mącz 461c*; *ábowień iye z thego róg thym lepiej kocha [tj. kopyto narasta]/ gdy go częŝto podrzynáią: ále gdy iuż nowego rogu pocznie [koniowi] náráłtác/ tedy go ruchác niedáy SienLek 177*; [*Rucham/ Tango, attingo, moveo Volck Yyy2*].

Przen (2) : *Synu człowieczy/ prorokuy/ á tak rzeczeńz/ To mowi Pan Bog/ [...] Ty ktory ruchalz berło lyna moiego/ podrabięś wżelkie drzewo. Leop Ez 21/10.*

ruchać w co (1): (*nagł*) *Mikołay z Mielcá Woiewodzie Podolŝki. (-) Choći sie zdam nie wielki/ przedię w nos nie dmuchay Co ćipryęc nie przyŝtoi/ w to mię też nie ruchay. RejZwierz 76v.*

3. *Zabierać [czego (po przeczeniu)]* (2) : [*Y łtale by był [Jan z Ostroroga] ten ślub ŝwoy záchował. By śmierć nieŝtetyŝ była zŝogowálá/ A wdźięczney duŝze w ćiele nie ruchálá. RybWiersze B3*].

ruchać skąd (2): *WSzákoż zły Duch ktory zayrzał mieyćá fláchetnego/ Podwiodł Yewę áby wzięła ze drzewá onego/ Z ktorego było zákazano nieruchác niczego. MrowPieś A3; ste^{go} dworu [po zmarłym Andrzeju Koszyczkowskim] nyemayá nycz ruchacz tak dobre^{go} yako y slego ZapKościer 1585/61.*

[*Szereg*: »nie brać ani ruchać«: *Ia niechęc nic brać/ áni ruchác co niemoie ieŝt/ grzech ieŝt filny. Wokabul 1539 D3v.*]

4. *Używać, stosować [czego (po przeczeniu)]* (1) :

W przeciwstawieniu: »ruchać ... zachowywać« (1): *SOLI Ruŝkiéy/ Bydgoŝkiéy Komory nierucháiąc/ y owszem onę w ŝwym tak porzákdu záchowywáiąc/ Komorę drugá w Dybowie wŝtawiamy SarnStat 390.*

5. [*Uszkadzać, niszczyć; evellere Cn [czego (po przeczeniu)]*]: *Tymże też obyczajem ciało naszego zbawiciela jako ŝliczne słońce stanęło w domu zamków nie ruchając. Kaz 35.*]

6. *Dokuczać, sprawiać ból* (2) : *Są tedy známioná choroby żołądkowej/ iż wnątrze boli/ [...] ograżká ruchu zápalona/ á nawięcey w boku lewym SienLek 96.*

Fraza: »[*kogo* (A)] bole ruchają« (1): *á powárzywŝy [lekarstwo ku lekkiemu porodzeniu] day wypić tey co iá bole rucháią ku porodzeniu á nátychmiałt lekko porodzi. SienLek 113v.*

7. *Zajmować się czymś a. kimś* (2) :

a. *W stosunku do ludzi [kogo (G a. A)]* (1) : *Ieŝlić dan iáki przywiley/ Ochyl dobre ná złe ij [przywiley] miej/ Iákiŝ ŝam ieŝt takich ŝukay/ A bogoboynych nie ruchay BielKom D3.*

b. *Mówić o czymś, poruszać temat [czego (po przeczeniu), [czego]]* (1) : *Iedno blaźnyczo poŝluchay Rzeczy gŝebokych nieruchay. RejKup Kv; [Moy óciec choć ieŝt proŝtakiem Porownáby ze złym žakiem Znáć iż rad kazánia ŝlucha Gdy tak wiele piŝmá ruchu KorczRozm B3].*

II. [*Intransit. O wietrze: wiać, dmuchać*: *To źiele [dzwonic, albo św. Jana ziele] [...] ma ŝtać żółty/ ma potym iákoby ŝtrączyki málučné nieznákomite/ w których ieŝt náŝienie czarné/ á gdy wiátr ruchu ná polu/ tedy dzwoni/ dla tego zowá Dzwonćem. UrzędowHerb 171b.*]

Synonimy: **I.2.** *dotykać, dotykać się, macać, macać się.*

Formacje współrdzenne cf **RUSZYĆ**.

Cf **RUCHAJĄCY, [RUCHANY], RUSZAĆ**

ALKa, MN